

CRKVENO UČITELJSTVO O MIGRACIJAMA

DR. ANTUN ŠKVORČEVIĆ

UVOD

Brojni su dokumenti Sv. Stolice u svezi s fenomenom seliteljstva, osobito u posljednjih stotinu godina.¹ No, nisu svi istoga značenja: neki su poticajni, drugi duhovno-pobudni, treći opet odredbeni; jedni su prigodni te govore o problemu seliteljstva tek pod jednim vidikom ili s obzirom na jedan narod, drugi pak idu za cjelovitim razmatranjem problema; iza jednih stoji autoritet nekog rimskog dikasterija, iza drugih pak autoritet samoga pape. Premda u svima njima ima pojedinosti dragocjenih za povijest seliteljstva i Crkve u njemu, ipak je razumljivo da ovdje nije moguće razmatrati sve, nego se želimo usredotočiti na one koji su od općeg ili normativnog značenja, bilo da su dokumenti papinski, koncilski ili nekog kompetentnog tijela Sv. Stolice za te probleme.

Među takvim dokumentima novijeg doba nezaobilazna je apostolska konstitucija pape Pija XII. o duhovnoj skrbi za selitelje »*Exsul Familia*« iz 1952. godine,² koju papa Pavao VI. naziva »temeljnim papinskim dokumentom u ova posljednja vremena«³ a Papinsko vijeće za dušobrižništvo selitelja i turista kaže da je »i danas sačuvao svu svoju vrijednost«.⁴

¹ Usp. TASELLO, G. – FAVERO, L. (prir.) *Chiesa e mobilità umana. Documenti della Santa Sede dal 1883 al 1983*, Centro studi Emigrazione, Roma 1985. (nadalje Chiesa e mobilità).

² PIUS XII, *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura »Exsul Familia«*, u: AAS (1952) 649–704. Mi se služimo pretiskom u Chiesa e mobilità 316–383. (nadalje Exsul Familia).

³ PAULUS PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Pastoralis migratorum cura quibus novae normae de pastoralis migratorum cura statuuntur*, 15. augusti 1969, u: AAS 61 (1969) 601–603. II. SACRA CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, *Instructio Nemo est de pastoralis migratorum cura*, 22. augusti 1969, u: AAS 61 (1969) 614–643. Hrvatski prijevod: KONGREGACIJA ZA BISKUPE, *Uputa o pastoralnoj brizi za migrante*, KS, Zagreb, 1969. 5. (nadalje Uputa).

⁴ PONTIFICIA COMMISSIONE PER LA PASTORALE DELLE MIGRAZIONI E DEL TURISMO, *Lettera circolare Nella sua sollecitudine alle conferenze episcopali sul tema »Chiesa e mobilità umana«*, 26. maggio 1978, u: AAS 70 (1978) br. 20, 7–38. Hrv. prijevod:

Osvrnuti nam se na pojedine tekstove Drugoga vatikanskog sabora, zatim razmotriti motu proprio pape Pavla VI (1969) »*Pastoralis migratorum*« s Uputom Kongregacije za biskupe »*De pastoralis migratorum cura*«,⁵ motu proprio Pavla VI. (1970) »*Apostolicae caritatis*«,⁶ pismo Papinske komisije za dušobrižništvo selitelja i turista (1978) »*Nella sua Sollecitudine*« – »*Crkva i svijet u pokretu*«,⁷ okružno pismo iste Komisije o pastoralu izbjeglica (1983) »*La sollecitudine pastorale*«,⁸ te dokument Papinskog vijeća »*Cor unum*« i Papinskog vijeća za dušobrižništvo selitelja i turista (1992) »*Izbjeglice – izazov solidarnosti*«. ⁹

Umjesto cjelovita prikaza pojedinih dokumenata čini se uputnijim razmotriti dvije osnovne teme s obzirom na seliteljstvo, čije različite naglaske i razvoj nalazimo u pojedinim dokumentima: fenomen seliteljstva i pastoralni odgovor Crkve.

I. FENOMEN SELITELJSTVA U CRKVENIM DOKUMENTIMA

Seliteljstvo¹⁰ u crkvenim dokumentima nije jednoznačan pojam nego je podložan razvoju, već prema obliku u kojem se povijesno pojavljuje i o stajalištu s kojeg ga Crkva promatra. Tako je razumljivo npr. da se u dokumentima druge polovice XIX. stoljeća pod *migratio* uglavnom razumijeva kretanje ljudi iz raznih europskih zemalja u potrazi za radom, ponajprije u prekoceanske zemlje a zatim i unutar same Europe. Nakon I. a osobito nakon II. svjetskog rata fenomen migracije u prvi plan stavlja mnoštvo izbjeglica, osobito iz zemalja istočne

PAPINSKO VIJEĆE ZA DUŠOBRIŽNIŠTVO SELILACA I TURISTA, *Pismo biskupskim konferencijama o Crkvi i svijetu u pokretu*, Dokumenti 52, KS, Zagreb 1978, 25. (nadalje Pismo).

⁵ Usp. bilj. br. 3.

⁶ PAULUS VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Apostolicae caritatis quibus Pontificia Commissio de spirituali migrantium atque interantium cura constituitur*, 19. martii 1970, u: AAS 62 (1970) 193–197. Mi se služimo pretiskom u *Enchiridion Vaticanum. Documenti ufficiali della Santa Sede* 3, 1968–1970. ED, Bologna ¹²1982, 1258–1265. (nadalje EV).

⁷ Usp. bilj. br. 4.

⁸ PONTIFICIA COMMISSIONE PER LA PASTORALE DELLE MIGRAZIONI E DEL TURISMO, *Lettera circolare La sollecitudine pastorale alle Conferenze episcopali sul tema: »Per una pastorale dei rifugiati«* 14. febbraio 1983, u: OR 23. 3. 1983. (Mi se služimo pretiskom u EV 9, 100–112).

⁹ PAPINSKO VIJEĆE »COR UNUM« I PAPINSKO VIJEĆE ZA DUŠOBRIŽNIŠTVO SELILACA, *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 48,5; br. 49,5; br. 50,5.

¹⁰ Latinska riječ *migratio* redovito se prevodi sa seljenje, seliteljstvo, migracija. No, čini se da je u njoj prvotno naglasak prisile s obzirom na seljenje te kao da nije prikladna da bude opći pojam za sve oblike seliteljstva, pa i one u kojima nema prisile, kao što je to slučaj kod razmjene stručnjaka, studenata, turista, nomada i sl. Zacijelo iz tih razloga sedamdesetih godina ušao je u optičaj pojam »*mobilità umana*« (usp. bilj. br. 4), »people on the move«, »Menschen unterwegs«, »*Mobilità humaine*« – što je hrvatski jednom prevedeno nespretno i depersonalizirano »svijet u pokretu« ili »pokretni svijet« a drugi put »ljudi u pokretu« ili »ljudska pokretljivost«. Usp. *Pismo*, str. 9,13,16,19,25 itd.

Europe. Snažan pak gospodarski zamah šezdesetih godina našega stoljeća uzrokuje nova premještanja ljudi u Europi, ne samo obične radne snage nego i stručnjaka, što pojmu seliteljstva daje nove karakteristike.

Konačno se osamdesete i devedesete godine ovoga stoljeća, među ostalim zbog različitih sukobljavanja, suočavaju s novom dramom prognanika i izbjeglica, od tzv. »boat people« i azilanata do žrtava rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

1. Zanimanje za selitelja kao vjernika

Kako već spomenusmo, među novijim crkvenim dokumentima s temom seliteljstva nezaobilazna je apostolska konstitucija o dušobrižništvu selitelja pape Pija XII. »*Exsul Familia*« od 1. kolovoza 1952. godine.¹¹ Konstitucija se ne bavi opisom ili analizom fenomena seliteljstva u njegovim različitim sastavnicama i složenosti, nego daje povijesni pregled onoga što je Sv. Stolica činila za dušobrižništvo selitelja te potvrđuje neke postojeće i uspostavlja nove ustanove za što bolji pastoral selitelja. Jednostavno polazi od činjenice da postoje »iseljenici i hodočasnici svih vrsta iz svih zemalja, izbjeglice različitih stanja, koji su zbog progona ili nužde napustili domovinu, dragu obitelj i rodbinu, slatke prijatelje i uputili se u tuđu zemlju.«¹²

Konstitucija razlikuje selitelje pod *prisilom* i selitelje *iz nužde*, ali pritom gotovo isključivo misli na selitelje katolike, kojima za uzor i model daje prognaničku svetu obitelj Isusa, Mariju i Josipa. Selitelj je ponajprije vjernik koji je, otišavši u stranu zemlju, u opasnosti izgubiti svoj religiozni identitet te mu je potrebna posebna pastirska pomoć.¹³ U nekim svojim drugim spisima Pijo XII. izričito spominje i druge opasnosti koje prate iseljenikov život.¹⁴

To poimanje seliteljstva Pija XII. neki ocjenjuju negativnim i alarmističkim.¹⁵ Valja, međutim, pripomenuti da u konstituciji ne manjkaju širi pogledi na

¹¹ Usp. bilj. br. 2.

¹² *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 316.

¹³ U tom smislu Pijo XII. piše: »Bilo je nužno da se Crkva posebnom zauzetošću i ustrajnom pomoću pobrine sačuvati u njima neokrnjenu pradjedovsku vjeru i ponašanje sukladno moralnom zakonu. Jednako tako trebalo je primjerenim i djelotvornim sredstvima suprotstaviti se novim problemima i mnogostrukim teškoćama, koje svaki dan sve više iznenađuju iseljenike u inozemstvu. Osobito je trebalo suzbijati zamke zlonamjernih ljudi, koji su se ubacili među njih s obećanjima materijalne pomoći, ali na žalost sa zlom namjerom razoriti ih u njihovoj duši.« *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 317.

¹⁴ U svom govoru misionarima i brodskim kapelanima Pijo XII. ističe: »... pratite vjernike koji su pojedinačno ili u malim grupama bili dignuti iz uvjeta i običaja života u kojima su rasli te su raspršeni u stranim zemljama; iz slatkog materinskog jezika u strani govor; iz sela u velike gradove ili industrijske pokrajine sa sasvim drugačijim i nerijetko razornim načinom života; iz katoličke zemlje možda tamo gdje su katolici samo neznatna manjina i gdje prevladavajuća civilizacija ne dopušta da lako dođe na vidjelo uistinu katolički osjećaj.« PIJO XII, *Discorso ai Missionari in Europa e ai Cappellani di bordo*, u: OR 102 (1952) br. 184 od 7. 8. 1952, str. 1.

¹⁵ Usp. ROSOLI, G., *Alcune considerazioni storiche su S. Sede e fenomeno della mobilità umana*, u: Chiesa e mobilità, XIV. Toj alarmističkoj crti seliteljstva po mišljenju Pija XII.

seliteljstvo kao socijalni fenomen, u kojemu je Crkva pozvana pružiti ne samo duhovno-pastoralnu nego, prema svojim mogućnostima, i materijalnu pomoć, bez obzira na nacionalnost i vjeru, što je i činila, kako to u samoj konstituciji navodi Pijo XII, u vrijeme i poslije II. svjetskog rata prema Židovima, Palestincima i drugima.¹⁶ Tome je potvrda i Međunarodna katolička komisija za migracije, koju je osnovao Pijo XII. 1951. godine, sa sjedištem u Ženevi, a svrha joj je tehnička i socijalna pomoć migrantima i, ujedno, ujedinjavanje i povezivanje napora već postojećih Katoličkih udruženja i komiteta za izbjeglice i iseljenike.¹⁷

Pijo XII. vrednuje i pozitivno pojavu seliteljstva u vjerničko-pastoralnim okvirima, ističući: »Fenomen modernog seliteljstva, bez sumnje, slijedi svoje zakonitosti. No, vlastito je mudrosti Božjoj poslužiti se ljudskim pojavama, pokatkad i žalosnima, da bi ostvario plan spasenja u korist cijelog čovječanstva. Na taj način skromne kolonije kršćanskih radnika mogu prerasti u rasadišta kršćanstva, tamo gdje ono nije nikada prodrlo, ili tamo gdje mu se možda izgubio smisao.«¹⁸ Pijo XII. nalazi se na crti misionarskog poimanja seliteljstva, povijesno trajno prisutnoga, posebice pak od kolonizatorskih otkrića i osvajanja novih svjetova u XVI. stoljeću.

2. »Moderno seliteljstvo«

Neposredno prije Drugoga vatikanskog sabora postojalo je veliko zanimanje za temu seliteljstva te je oblikovana zasebna potkomisija koja je trebala pripraviti i ocima Drugoga vatikanskog sabora podastrijeti problematiku na razmišljanje i odlučivanje. Budući da je bila riječ o novim oblicima toga fenomena za koje je trebalo uspostaviti nove primjerene pastoralne ustanove i norme, odlučeno je da se to ostvari u pokoncilsko provedbeno vrijeme, dok je pripravljena građa u različitim elementima prisutna u više koncilskih dokumenata, posebice u »*Gaudium et spes*«.¹⁹

Zanimljivo je također spomenuti Dekret o pastirskoj službi biskupa »*Christus Dominus*« broj 18 koji nabroja različite oblike seliteljstva: »Posebnu brigu treba voditi o vjernicima koji zbog svojih životnih prilika nisu u mogućnosti da se dovoljno koriste redovitom i općom pastirskom službom župnika ili su posve

pridonosi i poneki navod iz otačke teologije, npr. slijedeći iz Poslanice sv. Augustina: »Gdje nedostaju svećenici, kakva li se ruševina sručuje na one nesretnike koji moraju poći s ovoga svijeta nepreporođeni ili nepomireni. Kakve li žalosti za one s kojima su živjeli kao vjernici i kojih neće moći imati kao sudrugove u vječnom počinu. Kakvih li zajedničkih i pojedinačnih uzdisaja, koje li hule zbog odsutnosti službenika i nedostatka njihovih službi. Pogledaj što čini strah od vremenitih zala a kolika tek vječna zla iz njih proizlaze.« *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 317.

¹⁶ Usp. *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 331–332.

¹⁷ Usp. *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 332.

¹⁸ PIUS XII, *Allocutio iis qui interfuerunt Conventui primo ex Delegatis ab Italiae dioecibus pro Emigrantibus*, u: Chiesa e mobilità, 415–416.

¹⁹ Usp. GS 63,65,84,87.

bez nje. Ovamo možemo ubrojiti brojne migrante, prognanike i izbjeglice, pomorce i zrakoplovce, nomade i druge slične skupine ljudi. Prikladne pastoralne metode potrebno je razvijati i za duhovno dobro turista koji odlaze na neko vrijeme u druge krajeve.«

Svojim motu proprijem »*Pastoralis migratorum*« od 15. kolovoza 1969. papa Pavao VI. odgovara na smjernice Drugoga vatikanskog sabora o obnovi pastoralne selitelja te povjerava Kongregaciji za biskupe da u tom smislu preuredi norme sadržane u apostolskoj Konstituciji »*Exsul Familia*« Pija XII. U spomenutom motu propriju Pavao VI. govori o »znatno izmijenjenim okolnostima u kojima se pojavljuje fenomen migracije«²⁰, a Uputa sv. Kongregacije za biskupe o pastoralnoj brizi za selitelje »*De pastoralis migratorum cura*« kaže u čemu se one sastoje: »brz tehničko-ekonomski razvoj, uzajamni odnosi građana i narodâ, sve širi i češći odnosi međuovisnosti, tendencija da se unapređuje pravno i političko jedinstvo ljudske obitelji, i napokon, velik napredak postignut danas u sredstvima saobraćaja«.²¹

Zahvaljujući zacijelo pozitivnom pristupu ljudskim vrijednostima, ponajprije u enciklici Ivana XXII. »*Pacem in terris*«, a zatim Drugoga vatikanskog sabora, poglavito u pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu »*Gaudium et spes*«, enciklike pape Pavla VI. »*Populorum progressio*«, susrećemo ovdje pozitivan pristup i fenomenu migracija. Premda Uputa spominje odlazak u inozemstvo i zbog političke i gospodarske prisile, seliteljstvo toga doba u Europi uzrokovano je uglavnom industrijskim razvojem koji potiče međunarodnu gospodarsku suradnju, suradnju na znanstveno-tehničkom i kulturnom području, razmjenu studenata, itd. Štoviše, Uputa u seliteljstvu vidi pozitivno događanje planetarnog značenja, jer iz njega »proizlazi novi i širi poticaj za jedinstvenošću svih naroda i svega svemira u kojima se prepoznaje 'Duh Božji koji divnom providnošću upravlja tijek vremena i obnavlja lice zemlje'. Migracije, naime, pomažući i unapređujući međusobno poznavanje i opću suradnju, potvrđuje jedinstvo ljudske obitelji i jasno učvršćuju onaj odnos bratstva među narodima 'po kojem jedna strana u isti mah i daje i prima od druge'«.²²

Dakako, nisu zanemarene niti *opasnosti* koje uzrokuju seliteljstvo, no one se po Uputi nalaze ponajprije na razini socijalnih veza koje ne unapređuju uvijek zrelost osoba i njihovih pravih međusobnih odnosa, zatim napetosti zbog ekonomskih nejednakosti, zbog povrede temeljnih ljudskih prava, zbog povijesnih predrasuda i ideološke nesnošljivosti.²³ U taj široki kontekst stavljene su i opasnosti za religiozni život selitelja. Ugroženost ili čak gubitak vjerske prakse povezan je s gubitkom ljudskog i kulturnog blaga, s kojim je vjera usko povezana, gdje je – kako ističe Pavao VI – od velike važnosti narodni jezik »kojim oni izražavaju svoje misli, svoj mentalitet, svoj vlastiti religiozni život.«²⁴ Stoga briga

²⁰ PAVAO VI, *Pastoralis migratorum*, u: Uputa, 6.

²¹ Uputa br. 1,10.

²² Uputa br. 2,11.

²³ Usp. Uputa br. 3,11.

²⁴ PAVAO VI, *Pastoralis migratorum*, u: Uputa, 5–6.

Crkve po Uputi nije »samo u tome da svim migrantima pruži vjerske okrepe već živo nastoji da budu priznata i poštivana prava ljudske osobe i temelji duhovnog života.«²⁵ Utemeljivši pastoralno pitanje selitelja na širokom i općem obzoru ljudskih prava, Uputa ne govori, poput »Exsul Familia«, o selitelju samo kao o vjerniku dospjelu u opasnost, nego su to »svi oni koji iz bilo kojeg razloga izbijaju izvan domovine i izvan vlastite etničke zajednice te im je zbog istinskih potreba nužna posebna skrb«²⁶ u najširem smislu.

Papa Pavo VI. u motu propriju »*Apostolicae caritatis*« od 19. ožujka 1970. godine pripominje da se seliteljstvo »neizmjerne proširilo u naše doba, u kojem su, zahvaljujući čudesnom tehnološkom razvoju, putovanja svake vrsti olakšana, i da su se izvanredno pojačali odnosi među građanima i narodima i kontakti među ljudima.«²⁷ Zbog toga što je fenomen seliteljstva postao vrlo složeno događanje, Pavao VI. se zalaže za znanstveno istraživanje njegovih uzroka i posljedica, da bi se što bolje moglo pomoći ljudima njime zahvaćenim. Zadaća je Crkve »poticati, promicati i najtješnje usklađivati inicijative koje bi im pružile pomoć u granicama svojih mogućnosti, ali ima u isto vrijeme i dužnost očitovati svoje mišljenje s obzirom na društvena, gospodarska, kulturna i slična pitanja, koja se obično nalaze na počecima seliteljskog pokreta.«²⁸

Odreden pomak u crkvenom poimanju fenomena seliteljstva predstavlja Okružno pismo Papinske komisije za dušobrižništvo selitelja i turista od 26. svibnja 1979, pod naslovom »*Nella sua sollecitudine*«,²⁹ koje želi iznijeti cjelovit pogled na pojavu seliteljstva i stavlja ga pod zajednički naziv »*mobilità umana*« – »*ljudi u pokretu*«³⁰, ubrajajući među njih izričito iseljenike u općenitom smislu, zbog rada ili stručnog usavršavanja, kao i prognanike i izbjeglice, zatim pomorce, zrakoplovce, nomade, turiste, među koje su uvršteni oni koji traže odmor, liječenje, idu za kulturnim uzdignućem i religiozna hodočašća.

Pismo je jedno od rijetkih crkvenih dokumenata koje se široko bavi raščlambom fenomena ljudske pokretljivosti. Usredotočilo se ponajprije na ljudsko kretanje kojem je uzrok i posljedica tehnički i znanstveni napredak čovječanstva i kao takvo postalo je sveopćom sudbinom. No, više nego li na sam fenomen pokretljivosti, Pismo upozorava na posljedice koje on uzrokuje, tj. *novo poimanje* svijeta. Radi planetarnog značenja gospodarstva i politike pred našim se očima odvija uzajamno prožimanje rasa, civilizacija, kultura i ideologija, radi čega »granice teže prema iščezavanju, prostor poprima nova mjerila, udaljenosti nestaju, život odjekuje i odrazuje se do najudaljenijih krajeva – svi smo napokon žitelji istoga sela.«³¹ Sve to ima odraz i na *kakvoću čovjeka*, na njegov način

²⁵ Uputa br. 4,12.

²⁶ Uputa br. 15,17.

²⁷ *Apostolicae caritatis*, u: EV 3,1259.

²⁸ *Isto*.

²⁹ Usp. bilj. br. 4.

³⁰ Usp. bilj. br. 10.

³¹ *Pismo*, 10.

mišljenja i stil življenja. Privremenost koja je povezana sa seliteljstvom čini čovjeka osjetljivim za novo, znatizeljnim, spremnim za dijalog, što može pridonijeti produbljenu vlastitih uvjerenja ali i uzdrmati ljestvicu životnih vrijednosti. No, Pismo ne zatvara oči pred mogućim negativnostima seliteljstva, jer ono dovodi do iskorijenjenosti iz vlastite sredine, osamljenosti, odvojenosti od obitelji, bezimenosti, što može uroditi odbijanjem ili nekritičkim prihvaćanjem novoga okoliša te imati za posljedicu kulturno i društveno otuđenje.³²

I na području seliteljeva *vjerskog života* moguće su negativne posljedice, jer šok novoga svijeta nerijetko dovodi do zapostavljanja vjere, raskida između vjere i kulture, dojučerašnjeg životnog ponašanja, a prijelaz od jednog načina života na zamršen i dinamičan u novoj sredini dovodi počesto do nesnalaženja selitelja i do njihova priklanjanja bezvjerskim ideologijama.³³

Papinska komisija za dušobrižništvo selitelja i turista dodala je spomenutom Pismu »Razmišljanja i smjernice o pojedinim fenomenima«: A. Pastoral iseljenika; B. Apostolat mornara; C. Apostolat zrakoplovaca; D. Pastoral nomada; E. Pastoral turista; F. Apostolat cestovnih putnika.³⁴ Iznenađuje činjenica da je u jednom takvom temeljitom i opsežnom dokumentu malena pažnja posvećena *izbjeglicama i prognanicima*. U »Razmišljanjima i smjernicama«, govoreći o pastoralu iseljenika među ostalim, spomenut je i problem »iseljenika zbog ideoloških razloga«, čija je drama u gubitku prava na domovinu.³⁵ Nema govora, međutim, o *izbjeglicama i prognanicima zbog ratnih sukoba*. Zacijelo je to zato što ih dva najvažnija međunarodna dokumenta o izbjeglicama »Konvencija Ujedinjenih naroda o statusu izbjeglica« od 28. srpnja 1951. i »Protokol o statusu izbjeglica« od 31. siječnja 1967. također izričito ne spominju.

3. Izbjegllice i prognanici

No, to ne znači da im Crkva nije posvećivala dužnu pažnju i pružala najveću moguću pomoć. Pijo XII. podsjeća u »*Exsul Familia*« što je sve Crkva za njih učinila nakon II. svjetskog rata, koje je ustanove za njih osnovala.³⁶ Drugi vati-

³² Pismo, 11.

³³ Usp. Pismo, 11–12.

³⁴ Usp. PONTIFICIA COMMISSIONE PER LA PASTORALE DELLE MIGRAZIONI E DEL TURISMO, II. *Riflessioni ed istruzioni sui singoli fenomeni: A. Pastorale degli emigranti, B. Apostolato del mare, C. Pastorale dell'aviazione, D. Pastorale dei nomadi, E. Pastorale del turismo, F. Apostolato della strada*, 26. maggio 1978, u: *On the Move – migrazioni e turismo* 8 (1978) br. 20,71–195. Hrvatski prijevod Pisma nije uključio i njegov ovdje navedeni II. dio, što je zacijelo prava šteta. Mi se služimo pretiskom u EV 6,604–648.

³⁵ Usp. *Riflessioni*, u: EV 6,615–616.

³⁶ Npr. commissione soccorsi, Ufficio informazioni Vaticano, Pontificia Commissione assistenza profughi, ustanovljena 23. I. 1945, Ufficio migrazione, itd. Usp. *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 331–334 te bilješke 92–104, str. 371–374.

kanski sabor potiče biskupe na posebnu brigu za njih,³⁷ podsjeća međunarodnu zajednicu na nužnost da im pomogne u nevoljama.³⁸

U vrijeme velikog vala izbjeglica početkom osamdesetih godina iz jugoistočne Azije, iz Vijetnama, Kambodže, Afganistana, zatim iz Salvadora i Gvatemale, iz sukoba Iran-Irak, u Africi i Palestini, papa Ivan Pavao II. više puta podiže svoj glas, označivši kako je »od svih tragedija našeg vremena, možda najveća tragedija izbjeglicâ.«³⁹

Papinska komisija za dušobrižništvo selitelja i turista provela je tada, putem biskupskih konferencija, opsežno istraživanje o problemu izbjeglica u svijetu i, na temelju ishoda, uputila okružno pismo biskupskim konferencijama »*La sollecitudine pastorale*« s temom dušobrižništva izbjeglica, 14. veljače 1983. godine.⁴⁰ To je prvi crkveni dokument novijega doba koji se isključivo bavi pitanjem izbjeglica i prava je šteta što kod nas nije preveden. Među uzrocima izbjeglištva u Pismu su nabrojani ratovi, ekološke nesreće, glad, totalitarni režimi, ideološka nesnošljivost, ugnjetavanje, progoni, s teškim posljedicama za izbjeglice: »Šok izazvan bijegom rada agresivnošću, osjećajem krivnje ili apatijom, afektivnom osamljenošću, neizvjesnošću ili strahom zbog potpunog neznanja o sudbini vlastite obitelji, razočaranjem zbog neostvarenja snova glede bijega, sudar s novom kulturnom stvarnošću i drugačijim mentalitetom, gubitak vlastitih ideala i osobnog cilja, zdobljenost vjerskog osjećaja u susretu sa suprotnim ideologijama.«⁴¹ Budući da su bijegom zahvaćeni ljudi svih dobi, problemi zdravlja, školovanja i rada neizbježno povećavaju nevolje izbjeglih.

Među pastoralne zadatke Crkve Pismo ne ubraja samo propovijedanje evanđelja i dijeljenje sakramenata izbjeglicama, nego dizanje glasa i upozoravanje javnosti na problem izbjeglica, jer to, po riječima pape Ivana Pavla II, proizlazi iz činjenice da je u Kristu ponuđeno spasenje svega i svakog čovjeka – i gdje trpi čovjek tamo je prisutan Krist, uz njega mora biti i Crkva te stoga »Katolička Crkva smatra svojim bitnim djelom, pomoći izbjeglicama.«⁴² Uz upoznavanje javnosti s problemom izbjeglica i zauzimanje za njihova prava, druga dimenzija djelovanja Crkve jest karitativno-humanitarna pomoć svakom izbjeglici i, konačno, treća dimenzija jest vjernička duhovna pomoć. Riječ je, dakle, o cjelovitom pastoralu, koji nije svediv na religioznu razinu.

Jedno od vrlo važnih pitanja koje Pismo postavlja međunarodnim političkim forumima jest nejasan pravni status izbjeglica.⁴³

³⁷ Usp. CD 18.

³⁸ Usp. GS 84.

³⁹ JOHANNES PAULUS II, *Allocutio ad exules et profugos in loco »Morong« commorantes habita*, u: Chiesa e mobilità, 830.

⁴⁰ Usp. bilj. br. 8.

⁴¹ *La sollecitudine pastorale*, u: EV 9,102.

⁴² *La sollecitudine pastorale*, u: EV 9,104, gdje je naveden tekst Pape Ivana Pavla II, izrečen u lipnju 1982. godine. Usp. također tvrdnju u GS 22: »Utjelovljenjem se naime Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom.«

⁴³ Usp. *La sollecitudine pastorale*, u: EV 9,105–106.

Temom izbjeglica i prognanih još se šire bavi najnoviji dokument Papinskog vijeća »Cor unum« i Papinskog vijeća za dušobrižništvo selitelja i turista, izišao iz tiska prošle godine pod naslovom »Izbjeglice – izazov solidarnosti«. ⁴⁴ Ne može se oteti dojmu da je Dokument potaknut izbjegličkom i prognaničkom dramom, uzrokovanom ratom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Prvotna svrha Dokumenta nije pastoralna i jednako tako, kako se kaže u uvodu, »ne želi svratiti samo pozornost, koja je često zapostavljena, na neljudski položaj izbjeglice protjerivanog u prostoru i vremenu sve do gubitka svog identiteta. Dokument bi želio potaknuti na međunarodnu solidarnost, ne samo u odnosu prema posljedica, nego osobito na uzroke drame.« ⁴⁵

Podsjećajući na mnoštvo izbjeglica, koje se ne smanjuje nego povećava, Dokument daje za pravo tvrdnji da je naše stoljeće stoljeće izbjeglica i ponavlja teške riječi pape Ivana Pavla II. koje je pred deset godina izrekao u Pismu Visokom komesarijatu Ujedinjenih naroda – da je problem izbjeglica »sramotna ljaga našega vremena«. ⁴⁶ Ocjenjuje da je položaj izbjeglica zbog više razloga vrlo težak, ali da je, prije svega, zabrinjavajući pravni status izbjeglica. Već spomenuta dva dokumenta Ujedinjenih naroda, koje navodi i Pismo o pastoralu izbjeglica od prije devet godina, ⁴⁷ jedini su međunarodni kriterij za prosudbu tko je izbjeglica. A po njihovu mišljenju izbjeglica je onaj koji »bojeći se da će biti proganjan zbog rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj skupini ili zbog svojih političkih mišljenja nalazi se izvan zemlje čiji je građanin te ne može ili ne želi zbog tog straha, koristiti se zaštitom te zemlje, ili koji ne imajući državljanstvo ili našavši se izvan zemlje u kojoj je imao stalno prebivalište zbog takvog stanja ne može ili ne želi se vratiti natrag zbog gore navedenog straha.« ⁴⁸

I Pismo i Dokument se s pravom zauzimaju da se u međunarodne sporazume među izbjeglice ubroje i »žrtve oružanih sukoba, pogrešnih gospodarskih politika i prirodnih nepogoda.« ⁴⁹ Budući da su i ove osobe, usprkos njihovu nepostojanju u konvencijama, nesvojevoljno morale napustiti svoju zemlju, mnoge vlade priznaju ih izbjeglicama zbog humanitarnih razloga, ali između izbjeglica i iseljenika zakonito priznatih ostaje siva zona ilegalnih izbjeglica ili izbjeglica »de facto«. K tome, upozorava i Pismo i Dokument, povećava se broj izbjeglica u vlastitoj zemlji, koje bi valjalo također držati izbjeglicama, jer i oni su najčešće žrtve nasilja. ⁵⁰

⁴⁴ Usp. bilj. br. 9.

⁴⁵ *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 48,5.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ *La sollecitudine pastorale*, u: EV 9,105.

⁴⁸ *Konvencija o statusu izbjeglica od 28. srpnja 1951. Čl. 1 A 2. Usp. Protokol o statusu izbjeglica od 31. siječnja 1967*, nav. u: *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, GK 31 (1992) br. 49,5, bilj. 2. Neki kasniji dokumenti, poput *Deklaracije Ujedinjenih naroda o teritorijalnom azilu od 14. prosinca 1967, Deklaracije o pravu na razvoj iz 1986. godine*, proširuju definiciju izbjeglica. Usp. nav. dj. u: GK 31 (1992) br. 49, str. 5, bilj. 4 i 5.

⁴⁹ *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 48, str. 5.

⁵⁰ Isto.

Nejasnoće u tom istom smislu, ističe Dokument, postoje i s obzirom na tzv. *ekonomске iseljenike*, gdje valja razlikovati one koji bježe zbog gospodarskih prilika koje prijete njihovu životu od onih koji se iseljuju zbog poboljšanja uvjeta života.

Dok drama izbjeglištva raste, zamjetna je, s druge strane, restriktivna politika ne malog broja zemalja s obzirom na njihovo prihvaćanje i smanjenje potpore organizacijama koje ih zbrinjavaju. Dokument ističe da se, usprkos gospodarskim poteškoćama, »nikada ne može uskratiti osnovno pravo na azil onim osobama čiji je život zbiljski ugrožen u njihovoj domovini.«⁵¹

Na temelju raščlambe trenutačnog stanja izbjeglica, Dokument snažno poziva na nužno preispitivanje međunarodnih sporazuma, te zahtijeva da se zajamčenu zaštitu proširi na sve izbjeglice kojima je potrebna.

4. Seliteljstvo i ljudska prava

Crkveno učiteljstvo i crkveni dokumenti razmatraju seliteljsko pitanje na obzoru temeljnih ljudskih prava i sa zadovoljstvom ističu da »kršćanski principi o vrijednosti i dostojanstvu ljudske osobe nalaze sve više prostora u dokumentima pozitivnog prava s obzirom na temeljna prava i slobode čovjeka.«⁵² Počev od »*Exsul Familia*« Pija XII. pa do posljednjeg crkvenog dokumenta o izbjeglicama, u polazištu razmišljanja o seliteljstvu nalazimo mnoge tradicionalne katoličke principe, ponajprije o naravnom pravu na iseljenje, jednakom pravu svakog čovjeka na dobra zemlje, pravu na pravednu raspodjelu bogatstva, oštru osudu seliteljskog restriktionizma zbog straha i predrasuda, itd.⁵³

Od enciklike Lava XIII. »*Rerum novarum*« pa do danas pravo na iseljenje pape temelje na pravu jednakoga korištenja materijalnim dobrima. »Kada pak neka država zbog nedostatka sredstava i velikog broja građana ne može svojim stanovnicima osigurati takva dobra ili postavlja uvjete koji povređuju ljudsko dostojanstvo, čovjek ima pravo iseliti, izabrati u inozemstvu novi dom i steći dostojnije uvjete života.«⁵⁴ To je pravo ne samo pojedinca, nego i cijele obitelji.

Na temelju misli Drugoga vatikanskog koncila i socijalnih enciklika papa novijeg doba *Pismo biskupskim konferencijama o Crkvi i svijetu u pokretu* Papinske komisije za dušobrižništvo selitelja daje sažetak bitnih, općih i neotuđivih čovjekovih prava u svezi sa seliteljstvom ovako: »Pravo slobodnog prebivanja u vlastitom kraju, pravo imati domovinu, pravo seliti se po svojoj zemlji i u inozemstvo i ondje se nastaniti iz zakonitih pobuda, pravo da čovjek, gdje god se nalazio, živi zajedno s vlastitom obitelji i da raspolaže sredstvima koja su mu

⁵¹ Isto.

⁵² *La sollecitudine pastorale*, u: EV 9,106.

⁵³ Usp. ROSOLI, G., *Alcune considerazioni storiche*, u: Chiesa e mobilità, str. XXVIII; *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 334–335.

⁵⁴ *Uputa*, 13; usp. *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 334.

potrebna za život, pravo čovjeka da čuva i razvija vlastitu narodnu kulturu i jezičnu baštinu, pravo da javno ispovijeda svoju vjeru, pravo da u svim okolnostima bude priznat i da se s njim postupa u skladu s dostojanstvom njegove osobe.«⁵⁵ Razumije se da su s pravima povezane i dužnosti. Tako uz pravo iseliti se iz svoje zemlje i useliti se u drugu zemlju – ide i dužnost upoznati kulturu i pridonijeti razvoju te zemlje.⁵⁶ K tome, crkveni dokumenti uz *osobna prava* i dužnosti govore i o pravima i dužnostima *zajednica*, skupina i manjina.⁵⁷

Posljednji dokument »*Izbjeglice – izazov solidarnosti*« razvija svoj govor o izbjeglicama polazeći ponajprije od prava na domovinu, stavljajući osobu izbjeglice i njezinu zaštitu iznad državnih interesa i tvrdeći da će problem izbjeglica biti riješen tek priznanjem prava da oni pripadaju svojoj vlastitoj zemlji.⁵⁸ Zahtijevati zaštitu izbjeglica ne znači tražiti neku povlasticu, jer izbjeglica je subjekt s pravima i dužnostima te je svaka zemlja dužna sve učiniti da se njegova prava poštuju a međunarodni sporazumi moraju ići za poboljšanjem pravnog statusa izbjeglica u tom smislu.⁵⁹ Dosljedno poštivanje spomenuta prava isključuje prisilni povratak izbjeglica u domovinu, dok izbjeglički logori kao neprirodne zajednice trebaju biti samo prolazna prihvatilišta s osiguranim minimalnim pravom na liječničku, školsku i vjersku pomoć te nužnu zaštitu od nasilja, osobito žena.

Dokument snažno poziva i potiče međunarodnu javnost na to da izbjeglice promatra neovisno o ideološkim stavovima, jer oni sprečavaju poštivanje međunarodnih sporazuma i njihovu usklađenost sa suvremenim problemom izbjeglica. Jednako tako poziva osobito razvijene demokratske zemlje da se založe za ostvarivanje postojećih međunarodnih sporazuma, ali i za opće poštivanje ljudskih prava, koje je kadro promijeniti strukture što mnoge ljude drže na rubu društva.

Premda je narasla uzajamna međunarodna ovisnost, ipak teret pomaganja izbjeglica ostaje uglavnom na pograničnim zemljama. Pravda zahtijeva da međunarodna zajednica jednako podijeli tu brigu. No, dokle god izbjeglice ne otiđu u treće zemlje, pogranične države moraju pomagati izbjeglicama i ne smiju zatvoriti svoje granice onima koji bježe da bi spasili svoj život. Poseban pak znak solidarnosti bit će pomoć u dobrovoljnom povratku izbjeglica u domovinu, radi čega valja uspostaviti sustav međunarodne kontrole. Dokument se ne zalaže samo za povijanje i liječenje izbjegličkih rana, nego poziva međunarodne činitele da se založe za odstranjenje uzroka izbjegličkih valova.⁶⁰

⁵⁵ *Pismo*, 18.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ *Pismo*, 18–19.

⁵⁸ Usp. *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 48, str. 5.

⁵⁹ Isto. Usp. također *Izbjeglice – pravni subjekti*, u: GK 31 (1992) br. 48, str. 2.

⁶⁰ Usp. *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 49,5.

II. POSEBNA DUŠOBRIŽNIČKA SKRB CRKVE ZA SELITELJE

1. Kultura i seliteljstvo

Posebna pastoralna skrb za selitelje, o kojoj govore svi crkveni dokumenti, ima svoj temelj u pravu čovjeka da čuva i razvija vlastitu narodnu kulturu i jezičnu baštinu s kojom je povezana i njegova vjernička duhovna baština. Pavao VI. tvrdi da »nije moguće na djelotvoran način razvijati ovu pastoralnu brigu ako se ne vodi dovoljno računa o duhovnoj baštini i vlastitoj kulturi migranata. U tom pogledu veliku važnost ima narodni jezik kojim oni izražavaju svoje misli, svoj mentalitet, svoj vlastiti religiozni život.«⁶¹

Riječ je, zapravo, o vrlo važnom ali i složenom odnosu vjere i kulture: Crkva se u naviještanju evanđelja ne veže ni za jednu kulturu, ali služi se svakom kulturom ako tek konkretnim načinom mišljenja, življenja i govora može pojedinim grupama ljudi naviještati evanđelje.⁶² Drugi vatikanski sabor tvrdi da je »vlastitost same ljudske osobe da jedino putem kulture, tj. njegovanjem prirodnih dobara i vrijednosti dođe do prave i potpune čovječnosti.«⁶³ Stoga je razumljivo da Crkva u svojoj pastoralnoj skrbi za selitelje polazi od njihova kulturnog identiteta, nastojeći sačuvati ga. No, upravo radi jednake vrijednosti svake kulture, ne smije se ni jednu kulturu apsolutizirati i, kako tvrdi Pavao VI, treba »izbjegavati da ova raznolikost i prilagođavanje raznim etničkim grupama, iako su zakoniti, budu na štetu jedinstva.«⁶⁴ Dapače, selitelji moraju ići za tim da upoznaju jezik i kulturu zemlje useljenja, da ne postanu u njoj geto, nego obogaćenje onih koji su ih prihvatili i obogaćeni onim što su upoznali. Na temelju tvrdnje AG 26 »tko god polazi k drugom narodu mora mnogo cijeniti njegovu baštinu, njegove jezike i njegove običaje«, Uputa kaže: »neka se zato migranti rado prilagode zajednici koja ih prima i neka nastoje što prije naučiti njihov jezik da bi se, ako im se boravak produži ili ako ostanu trajno, mogli što lakše uključiti u novo društvo.«⁶⁵ U tom je zacijelo najveći izazov koji selitelji trebaju

⁶¹ PAVAO VI, *Pastoralis migratorum*, u: Uputa, 5–6.

⁶² »Crkva nije vezana na isključiv način za bilo koju kulturu, pa niti za mjesnu dominantnu, nego se mora izraziti u svakoj kulturi, koja tako postaje ne samo objekt, nego i subjekt evangelizacije.« ROSOLI, G., nav. dj., u: Chiesa e mobilità, XVI.

⁶³ GS 53. U tom istom broju Sabor daje ovu definiciju kulture: »Općenito riječ 'kultura' označuje sve ono čime čovjek izgrađuje i razvija mnogostruke svoje duševne i tjelesne darove te nastoji da spoznajom i radom sebi podvrgne svijet; čini sve čovječnijim društveni život, i to u obitelji kao i u cijelom građanskom društvu, moralnim napretkom i napretkom institucija; konačno tijekom vremena izražava, saopćuje i čuva u svojim djelima velika duhovna iskustva i težnje da služe napretku mnogih, dapače i cijelog čovječanstva.« Usp. vrijedan članak o vjeri i kulturi s obzirom na selitelje od BONNET, P. A., *Temeljno pravo – dužnost vjernika selitelja*, u: Novi Kodeks i iseljenici, KS, Zagreb 1986, 69–114; osobito 72–85.

⁶⁴ PAVAO VI, *Pastoralis migratorum*, u: Uputa, 6.

⁶⁵ Uputa, 14. Usp. izjave pape Ivana Pavla II. u tom pogledu u: De PAOLIS, V, *Aspetti canonici del magistero della S. Sede sulla mobilità umana*, u: Chiesa e mobilità, str. XLIV–XLV.

prihvatiti: s jedne strane vjernost vlastitom korijenju i u isto vrijeme, s druge strane, otvorenost za novo.

U ranijim dokumentima, npr. u »*Exsul Familia*«, selitelj je u svojoj kulturnoj posebnosti i, dosljedno, u pastoralnoj skrbi promatran poprilično izdvojeno od sredine u koju je došao, pa se može govoriti o opasnosti određenog izolacionizma ili getoizacije. Noviji pak crkveni dokumenti, prihvaćajući jednaku vrijednost svake kulture, i inzistirajući na seliteljevoj otvorenosti i poznavanju kulture sredine u koju je došao kao da otvaraju prostor pasivnoj i nekritičkoj *asimilaciji*. Međutim, ti dokumenti izričito i odlučno odbacuju asimilaciju i zauzimaju se za seliteljevu *integraciju* u društvo i Crkvu doseljenika, »a to će biti dobro i djelotvorno isključivši svaku prisilu i zapreku, ako uključivanje bude spontano i postupno.«⁶⁶ U tom procesu posebnu pažnju i razumijevanje valja iskazati nasilno izgnanima iz domovine, koji se ne uspijevaju lako prilagoditi novom društvu. Radi svega toga, crkveni dokumenti poput Pisma biskupskim konferencijama o Crkvi i svijetu u pokretu,⁶⁷ govore o nužnosti pripreme selitelja na odlazak u druge zemlje te pripreme za primitak stranaca u Crkvi zemlje useljenja.

Crkveni dokumenti razlikuju *kulturu i jezik*. Naravno, neka se kultura izražava određenim jezikom, ali nisu rijetki slučajevi različitih kultura u okviru istog jezika, što može biti razlogom specifična pastoralna unutar jednog jezika. Pijo XII. u »*Exsul Familia*« govori o potrebi posebne pastoralne brige za selitelje samo u prvoj generaciji.⁶⁸ Kasniji crkveni dokumenti s pravom ne postavljaju granice, jer izvorna je kultura selitelja počesto dugotrajnija nego li je sam jezik, te opravdava posebnu pastoralnu skrb puno duže.⁶⁹ Od davnine – »*Exsul Familia*« spominje odredbe IV. Lateranskog sabora iz 1215. godine⁷⁰ – Crkva se zauzimala da selitelji imaju svećenika svojega jezika, i to po mogućnosti u punom smislu, ne da samo zna dotični jezik, nego da pripada seliteljevoj kulturi.

2. Posebne ustanove i norme za pastoral selitelja

Spomenuti kulturološki pristup fenomenu seliteljstva i pastoralu te poštivanje njegove dvojnosti s obzirom na zemlju iz koje selitelj dolazi i u koju ulazi, prisutan je potpunije u novije vrijeme, i u ustanovama koje je Crkva, osobito tijekom posljednjih stotinu godina, osnovala u prilog selitelja. Uz već spomenutog svećenika seliteljeva jezika, najvažnija novost za tradicionalne strukture Crkve, zasnovane na teritorijalnom načelu župa, jest ustanova »nacionalnih župa«, provjerenih u prošlom stoljeću u Sjedinjenim Američkim Državama. Te su župe bile osobito zanimljive sa crkvenog zakonodavnog gledišta, što se Crkva prihvata

⁶⁶ *Uputa*, 14. Usp. ROSOLI, F., *Alcune considerazioni storiche*, u: Chiesa e mobilità, XXIX.

⁶⁷ Usp. *Pismo*, 20.23.

⁶⁸ Usp. *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità.

⁶⁹ Usp. De PAOLIS, V, *Aspetti canonici*, u: Chiesa e mobilità, XLIII.

⁷⁰ Usp. *Exsul Familia*, u: Chiesa e mobilità, 319–320.

selitelja prilagođuje novim društvenim stvarnostima i potrebama koje oni sa sobom nose. Prihvatanje personalnog načela uz teritorijalno za pastoralno djelovanje ima duboko teološko značenje za poimanje Crkve. Pija XII. hvali to iskustvo u »*Exsul Familia*« ovim riječima: »Svi znaju za dobit koje su takve župe, ustrajno pohađane od iseljenika, donijele dušama i biskupiji i svi im iskazuju veliko i zaslužno poštovanje.« A za svećenika seliteljeva jezika veli da je »sretno iskustvo pokazalo kako sveta služba među strancima i hodočasniciima uspijeva mnogo djelotvornije ako je vrše svećenici istog jezika ili istog porijekla.«⁷¹

Uspostava struktura opće Crkve za pastoral selitelja bila je ograničena u prošlom i početkom ovoga stoljeća uglavnom na župe i biskupije različitih obreda, a poprimila je šire značenje reformom rimske kurije 1912. godine, u vrijeme pape Pija X, kada je unutar Konzistorijalne kongregacije osnovan odsjek za iseljenike, koji je ponajveću brigu iskazivao za pripremu klera na jezičnoj, kulturnoj i pastoralnoj razini te davao dopuštenje pojedinim svećenicima za djelovanje u iseljeništvu.

Najznačajniji pak dokument za normativno uređenje pastorala selitelja prije Drugoga vatikanskog sabora jest »*Exsul Familia*« Pija XII, a poslije koncila Uputa »*De pastoralis migratorum cura*«.

a) Norme »*Exsul Familia*«

Centralizaciju pastorala selitelja, zamjetljivu u djelu Pija X, ozakonila je Konstitucija »*Exsul Familia*« Pija XII. 1952. godine. Ona se doimlje kao zbir sistematskih zakona Sv. Stolice za unapređenje pastorala selitelja. Po Konstituciji, glavnu odgovornost nosi Konzistorijalna kongregacija (od 1976. Kongregacija za biskupe). Ona sudi o pripravljenosti i prikladnosti nekog svećenika kandidata za misionara ili kapelana selitelja, daje mu dopuštenje za iseljenje, izabire i postavlja ravnatelja misionara pojedinog naroda ili jezika ili kapelana brodova. Unutar Konzistorijalne kongregacije osnovano je *Vrhovno vijeće za iseljeništvu* (*Summum Consilium de emigratione*), *Međunarodno generalno tajništvo za ravanje Djela apostolata mora* (*Secretariatatus generalis internationalis ad moderandum Opus Apostolatus maris*). Kod Konzistorijalne kongregacije ustanovljen je također delegat djela za iseljeništvu (*Delegatus ad opera de emigratione*).

U središtu zakonodavstva je lik svećenika misionara za selitelje. Mjesni ordinarij useljenja ima tek neko posredničko značenje: mora se pobrinuti za svećenike useljenikova jezika, ali Konzistorijalnoj kongregaciji je pridržano dati mu specijalni mandat. Ordinarij useljenja provida misionare jurisdikcijom za vjernike njegova jezika ili narodnosti, dakako, opet uz dopuštenje Konzistorijalne kongregacije, poštujući i druge odredbe.

No, ako misionaru jurisdikciju daje mjesni ordinarij, znači da je misionar jednak župniku, premda je riječ o ovlasti na personalnoj a ne teritorijalnoj razini. Za sve vrijeme obavljanja svoje službe misionar je posvema podložan mje-

⁷¹ Isto.

snom ordinariju, i u obavljanju službe, i u disciplini. Naslovnici njegove pastoralne skrbi su svi stranci njegova jezika, bilo sa stalnim boravkom ili samo u prolazu, i oni mu se mogu obratiti s punim pravom za sakramente, pa i za ženidbu, jednako kao i mjesnom župniku.⁷²

Najveća zasluga konstitucije »*Exsul Familia*« zacijelo je u tome što useljenicima daje iste pastoralne mogućnosti kao i mjesnim vjernicima, što ozakonjuje personalne župe ili misije »cum cura animarum« sa svim župnim ovlastima. Dakako, s današnjeg gledišta može ponešto zasmetati gotovo isključiv normativan govor o misionaru, zatim vertikalna i centralizirana organizacija pastoralna selitelja u Rimskoj kuriji i drugotno značenje mjesnog ordinarija. O specifičnoj ulozi redovnika premalo je govora, a svjetovnjaci se ne pojavljuju u normativnom dijelu Konstitucije. Radi svega toga, poseban pastoral selitelja u spomenutoj konstituciji ostaje ipak izvanredan i na neki način je smetnja redu utemeljenu na teritorijalnom principu župe.⁷³ Spomenute poteškoće nalaze svoje postupno rješenje u daljnjim zahtevima crkvenog učiteljstva i u osnivanju novih organizama, zaduženim za brigu oko pastoralna selitelja.

Tako Pijo XII. već iste 1952. godine u okviru Konzistorijalne kongregacije ustanovljuje »Djelo nebeskog ili zračnog apostolata« za pastoralnu skrb zrakoplovaca i osoblja na uzletištima. Pavao VI. pak 1965. godine pri istoj Kongregaciji osniva »Međunarodno tajništvo za ravnanje djelom apostolata nomada« a godine 1965. pri Kongregaciji za kler ustanovljuje Ured za vjersku pomoć onima koji putuju zbog zdravstvenog liječenja, hodočašća, kulture, sporta, zabave ili sličnih razloga a nazivaju se »turizmom«. Apostolskom konstitucijom Pavla VI. »*Regimini ecclesiae universae*« o obnovi rimske kurije iz 1967. godine, Vijeća i Tajništva za iseljenike, djela apostolata mora, u zraku i nomada pripojeni su Kongregaciji za biskupe, a pastoral turista, vjernika u slobodnom vremenu, na ljetovanju i sportaša potpadaju pod Kongregaciju za kler.⁷⁴

b) Zakonodavstvo »*De pastore migratorum cura*«

Nakon »*Exsul Familia*«, najznačajnija za pastoral selitelja s normativnog gledišta jest Uputa »*De pastore migratorum cura*« Kongregacije za biskupe od 1969. godine. Vodstvena uloga Kongregacije za biskupe u pitanju pastoralna selitelja usklađena je s duhom Drugoga vatikanskog sabora i posaborskim normama. Ona djeluje putem Ureda za migracije, kojem predsjedava delegat Djela za migracije, zatim preko Vrhovnog vijeća za migracije, koje je savjetodavno tijelo te predlaže i provodi planove za djelovanje i, konačno, preko stručne komisije koja predlaže Kongregaciji rješenja za neka važna pitanja.⁷⁵

⁷² Usp. *Exsul Familia*, br. 33,34,38 i 39. u: Chiesa e mobilità, 349–350.

⁷³ Usp. De PAULIS, V. *Aspetti canonici*, u: Chiesa e mobilità, XXXIV–XXXV.

⁷⁴ Usp. PAULUS VI, *Constitutio apostolica Regimini ecclesiae universae de romana Curia 15 augusti 1967*, br. 39,52 i 69, u: AAS 59 (1967) 885–928.

⁷⁵ Usp. *Uputa* 18–21.

Jedna od značajnih novosti Upute s obzirom na pastoral selitelja zacijelo je uloga *nacionalnih biskupskih konferencija*, što ujedno govori o decentralizaciji toga pastoralala. Uputa u tom smislu podsjeća na zasade Drugoga vatikanskog sabora i njihovu provedbu nakon sabora, polazeći ponajprije od CD 18, koji ovako tumači ulogu biskupskih konferencija: »Biskupske konferencije, osobito nacionalne, trebaju brižno proučavati najhitnija pitanja koja se tiču spomenutih kategorija vjernika (tj. migranata, prognanika, izbjeglica). Prikladnim sredstvima i ustanovama neka se zajednički i složno pobrinu za duhovno dobro tih vjernika. Pri tome moraju, prije svega, imati na umu smjernice što ih je izdala, ili će ih izdati, Apostolska stolica i da ih na zgodan način prilagode okolnostima vremena, mjesta i osoba.« Za primjenu saborskih dokumenata normativno je apostolsko pismo Pavla VI. iz 1966. »*Ecclesiae sanctae*«,⁷⁶ koje s obzirom na CD 18 kaže: »Budući da je danas tako velik broj migranata i turista, umoljavaju se biskupske konferencije da povjere jednom za to određenom svećeniku ili za to ustanovljenoj komisiji sve što se odnosi na studij i organizaciju njihove duhovne pomoći.«⁷⁷

K tome za skladno vođenje tog dušobrižništva Uputa preporuča osnivanje posebnih ustanova na razini cijele biskupske konferencije ili više biskupija, kojima na čelu može biti biskup. Gdje je pak veći broj selitelja, valja ustanoviti posebnu biskupsku komisiju za migracije, u koju bi trebalo uključiti redovnike i svjetovnjake, a njezin tajnik ima službu nacionalnog ravnatelja kojemu je dodijeljena vrlo velika uloga. Biskupske konferencije se brinu o tome da se, među ostalim, svake godine proslavi »Iseljenički dan«.⁷⁸

Također na crti Drugoga vatikanskog sabora Uputa govori o odgovornosti *mjesnog ordinarija* u dušobrižništvu selitelja i daje joj veliko značenje. Za duhovno dobro vjernika različitih jezika ordinarij uspostavlja svećenika u župi dotičnog jezika. Ako je potrebno, može za vjernike određenog jezika postaviti biskupskog vikara, koji može biti zaređen za biskupa. Biskupske konferencije zemlje iseljenja i useljenja u međusobnom dogovoru trebaju poraditi na dovoljnom broju svećenika za selitelje istog jezika. Ordinarij kraja iz kojega vjernici odlaze mora se pobrinuti za to da ih župnici pripreve na odlazak i pronaći svećenike koji bi bili prikladni i spremni poći u službu iseljenicima. Ordinarij pak kraja u koji ljudi dolaze mora u svojoj kuriji imati ured za migrante. Na području većeg broja stalno nastanjenih vjernika određenog jezika mjesni ordinarij može za njih osnovati dušobrižničku misiju s točno određenim područjem. I župa i misija mogu biti ujedinjene s nekom od teritorijalnih župa, ili biti neovisne. Poželjno je, uz to, da kapelanu ili misionaru selitelja bude dodijeljena crkva,

⁷⁶ Usp. PAULUS VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Ecclesiae sanctae quibus normae ad quaedam exsequenda ss. Concilii Vaticani II decreta statuuntur*, 6 augusti 1966, u: AAS 58 (1966) 757–758; Normae, u: AAS 58 (1966) 758–787. Mi se služimo pretiskom br. 9, nav. u Uputa, 22.

⁷⁷ *Ecclesiae sanctae*, br. 9, nav. u Uputa, 22.

⁷⁸ Usp. Uputa, 22–26.

kapela ili oratorij za bogoslužje, a vjernici migranti da imaju prikladno uređene prostore kamo u slobodno vrijeme mogu svratiti i njegovati vrednote duha.⁷⁹

S posebnom je pak pomnošću prikazan lik dušobrižnika selitelja. Polazište u Uputi je i opet saborski dekret »*Christus Dominus*« i to br. 23, koji veli: »Trebalo se pobrinuti za duhovno dobro vjernika različitih jezika i to preko svećenika ili župa tog jezika.« Ti svećenici, postavljeni od crkvene vlasti za dušobrižničku skrb selitelja nazvani su kapelanima ili misionarima migranata. Osobito se ističe potreba dobre pripreme za ovaj specifičan pastoral te svećenikovih sposobnosti i moralnih kreposti. Tijekom trajanja njegove službe podložan je jurisdikciji mjesnog ordinarija. U personalnoj župi ima osobnu ovlast i izjednačen je s mjesnim župnikom, a jednako tako i u dužnostima.⁸⁰ Pripomenimo samo da Zakonik kanonskoga prava od 1983. godine ne ide u pojedinosti, ali kao princip prihvaća »personalnu župu« i njezina dušobrižnika.⁸¹ U zemljama gdje je više kapelana ili misionara migranata Uputa preporučuje uspostavu *delegata kapelanâ ili misionarâ*. On je spona između misionara i mjesnog ordinarija i ujedno neka vrst koordinacijsko-nadzornog tijela misionara.⁸²

Uputa ne propušta istaknuti dragocjen prinos koji su pozvane dati *redovničke zajednice*, poglavito one kojima je svrha apostolat među migrantima.⁸³

U *laicima* pak Uputa nalazi vrijedne suradnike u pastoralu selitelja i njihovu ulogu vidi ponajprije na području 'svjetovnog' u duhu apostolata laika po Drugom vatikanskom saboru. Ona u zemlji useljenja započinje s brigom oko bratskog prihvata useljenika, u spremnosti pomoći im na svim područjima za njih novog i stranog svijeta, na zauzimanju za njihova prava na poslu i u društvu. No kapelanu ili misionaru migranata potrebna je njihova pomoć i u promicanju evangelizacije migranata, u širenju Božje riječi, organiziranju službe Božje.⁸⁴

O pastoralu *izbjeglica i prognanih* posebice govore već spomenuta dva dokumenta: Okružno pismo Papinskog vijeća za dušobrižništvo selitelja i turista »*La sollecitudine pastorale*« (1983) i dokument istoga Vijeća te Papinskog vijeća »*Cor unum*« »*Izbjeglice – izazov solidarnosti*« (1992). Kako smo vidjeli, u dušobrižništvu drugih selitelja prevladava u crkvenim dokumentima duhovna skrb, međutim, u brizi za izbjeglice i prognane u oba je dokumenta na prvo mjesto stavljena socijalna briga. Ali okružno pismo veli: »Ne smije se samo pružiti pomoć kruha. Isus se 'sažalio nad mnoštvom jer bijahu kao ovce bez pastira' (Mk 6,34), premda

⁷⁹ Usp. *Uputa*, 27–31.

⁸⁰ Usp. *Uputa*, 32–35.

⁸¹ Usp. Kan. 568: »Za one koji zbog svojih životnih okolnosti ne mogu imati redovitu brigu župnika, kao što su iseljenici, prognanici, izbjeglice, nomadi, pomorci, neka se, ako je moguće, postave kapelani.« Usp. Kan. 564 i 566. Kanon pak 518 kaže: »Prema općem pravilu neka župa bude područna, to jest da obuhvaća sve vjernike određenog područja; gdje je pak to korisno, neka se osnuje osobne župe s razloga obreda, jezika, narodnosti vjernika dotičnog područja, a i s nekog drugog razloga.«

⁸² Usp. *Uputa*, 36–37.

⁸³ Usp. *Uputa*, 38–40. Usp. također *Pismo*, 30.

⁸⁴ Usp. *Uputa*, 41–44; *Pismo*, 26–27.

je umnožio kruh i ribe, nije ograničio svoje poslanje na to.«⁸⁵ To je dakle pastoral koji polazi od čovjeka »kao nečeg jednog i cijelog, s tijelom i dušom«, kako to ističe GS 3. Okružno pismo drži da se sve inicijative pastoralnog programa za izbjeglice moraju poduzimati i ostvarivati na razini mjesne Crkve, jer samo tako brza informacija na široj razini Crkve može probuditi vjerničku solidarnost, uskladiti akciju i imati utjecaja na javno mnijenje i vlasti.⁸⁶

Najnoviji dokument »Izbjeglice – izazov solidarnosti« izjavljuje da Crkva pruža svoju ljubav i svoju pomoć svim izbjeglicama bez razlike na vjeru i rasu, poštujući u svakome od njih dostojanstvo ljudske osobe, stvorene na sliku Božju.⁸⁷ To je ponajprije dužnost mjesne Crkve, koja svoju skrb mora pretvoriti u konkretne akcije: »osobni susreti, zaštita prava pojedinaca i skupina, upozoravanje na nepravde koje su korijeni zla, akcija za donošenje takvih zakona koji će jamčiti stvarnu zaštitu, odgoj protiv ksenofobije, stvaranje skupina dobrovoljaca i fondova za potrebne, te duhovna skrb.«⁸⁸ U tom smislu treba djelovati i župa, nastojeći prevladati strah i sumnjičavost prema izbjeglicama, jer to može biti jedna od najtežih kočnica u pružanju pomoći.

Duhovna pak skrb pripada također među izbjeglička i prognanička prava, i u vrijeme boravka u izbjegličkim logorima, i u vrijeme procesa integracije. Zbog toga se vjerskim službenicima svih religija mora omogućiti slobodan pristup u logore i njihovo življenje s izbjeglicama. Jednaku materijalnu i duhovnu pomoć treba pružiti i dobrovoljcima koji rade za izbjeglice. Da se to uzmogne što bolje ostvariti, dokument potiče na socijalnu i duhovnu suradnju između Crkve dolaska i odlaska, poziva redovničke zajednice na velikodušnu pomoć, a jednako tako i katoličke organizacije. Ističe važnost nastojanja da ne dođe do podjele između pružanja socijalne pomoći i duhovne skrbi.⁸⁹

Valja istaknuti da gotovo svi crkveni dokumenti o selitelju nakon Drugog vatikanskog sabora ne izostavljaju podsjetiti na potrebu *ekonomsko-dijaloške suradnje* u promicanju pomoći. Ne samo da kršćani trebaju pomoći potrebnima bilo koje vjere, pa i bezvjercima,⁹⁰ nego valja surađivati u rješavanju ukupnih pitanja, osobito prognanih i izbjeglica, zajedničkim nastojanjem, poglavito u karitativnom djelovanju, što može pridonijeti ostvarenju dubljeg jedinstva ljudske obitelji.⁹¹

⁸⁵ *La sollecitudine pastorale*, u: EV 9,109.

⁸⁶ Usp. Isto.

⁸⁷ *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 49,5.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Usp. Isto.

⁹⁰ Usp. *Uputa*, br. 16 t. 5, str. 19; br. 30 t. 2, str. 29; br. 31 t. 4, str. 29. *Pismo*, 15–16.

⁹¹ Usp. *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, u: GK 31 (1992) br. 49, str. 5.

Iz razmatranja i fenomena seliteljstva u crkvenim dokumentima novijeg doba, prije svega izlazi na vidjelo prevladavajući pastoralni pristup te napetost koja postoji između promjenljivih oblika njegove pojave u različitim povijesnim trenucima i svijesti Crkve da mora primjerenom skrbi odgovoriti na te procese. Budući da su okolnosti u kojima valja pastoralno djelovati veoma fluidne, kroz dokumente se provlači trajno pitanje: kako se u pojedinim slučajevima prilagoditi tim oklonostima?

Dovoljno je samo spomenuti neke od tih okolnosti, pa da osjetimo svu složenost seliteljstva i pastoralne skrbi. Npr., različiti su uzroci koji pokreću seliteljstvo, različito mu je trajanje, proces integracije koji ga prati pokatkad počinje u prvoj generaciji, pokatkad tek u slijedećima, zatim kulturološke razlike, različiti oblici seliteljskoga kretanja – periodični, trajni ili povremeni, seliteljstvo u malim grupama ili u masi, zadržavanje selitelja na kompaktnom području ili njihova rasijanost. K tome valja podsjetiti na okolnosti u kojima se događa izbjeglištvo i progonstvo.

Stoga je razumljivo da crkveni dokumenti ne mogu dati iscrpne analize seliteljskoga fenomena niti do u detalje razrađene pastoralne odgovore. Oni, kako smo vidjeli, opisuju seliteljstvo u njegovim temeljnim izrazima i daju na njih orijentativne pastoralno-normativne odgovore, koje treba prilagoditi različitim situacijama. Tako je seliteljstvo ponajprije viđeno kao zbivanje koje ugrožava vjernika katolika u njegovu identitetu, zatim u ozračju optimističkog znanstveno-tehničkog napretka šezdesetih i sedamdesetih godina kao proces objedinjavanja cijele ljudske obitelji, konačno kao posljedica nasilja koje uzrokuje izbjegličke i prognaničke valove. Pastoralni odgovor Crkve ima svoje ustrajno uporište u temeljnim ljudskim pravima, proizašlim iz evanđeoskih zasada, čija primjena u različitim oblicima seliteljstva ima uvijek nove naglaske. Taj pastoralni odgovor u ovo naše vrijeme mnoštva izbjeglica i prognanika ima ime »solidarnost«, kako ističe posljednji dokument Crkve »*Izbjeglice – izazov solidarnosti*«.

Riassunto

L'articolo si occupa dei più significativi documenti pontifici e della Santa Sede sulle migrazioni, iniziando dalla Costituzione apostolica »Exsul Familia« di Pio XII fino a quelli più recenti del Pontificio consiglio per la pastorale delle migrazioni e del turismo, esaminando anzitutto il fenomeno stesso delle migrazioni, come appare nei documenti menzionati, e la risposta pastorale della chiesa in questo campo.

Ne risulta varia valutazione delle migrazioni, dipendente dalla loro specifica articolazione storica. Talvolta esse sono descritte in modo piuttosto negativo, incentrate sul migrante come credente che sta versando in pericolo di perdere la propria fede. Nel contesto ottimistico del progresso economico-scientifico-tecnico degli anni settanta

di questo secolo esse vengono viste come un processo di comunicazione e di unificazione della portata planetaria. Vi sono anche le migrazioni provocate dalla violenza e dei scontri di vario tipo, che causano un movimento in massa di profughi, come accade negli ultimi tempi in vari paesi.

La pastorale della chiesa in questo campo ha il suo punto fermo nei diritti fondamentali dell'uomo, provenienti dal vangelo, tra i quali ha un significato particolare il diritto sulla propria lingua e cultura, attraverso i quali l'uomo esprime e vive la sua identità anche di fedele. Ne segue il bisogno del sacerdote di lingua materna per i migranti e di fondare le parrocchie nazionali, che vanno sancite dalle norme che la chiesa ha dato per la pastorale dei migranti. Questa pastorale non si esaurisce però sul piano religioso-spirituale, ma i documenti, specialmente quelli recenti sui profughi, la mettono sotto il nome di solidarietà senza qualsiasi limite.